

svoga života provesti kao robijaš u Velikoj Pisanici i Staroj Gradiški?" (6). Odgovor pisca predgovora leži u shvaćanju vjerske istine, koja je uvijek iznad zla. Samo tako i mogu biti razumljive životne nepravедnosti.

Ova knjiga potvrđuje potrebu naše historiografije da dio svoje pozornosti posveti istraživanju života svećenika, koji su ostavili duboki trag u životu stanovništva raznih hrvatskih krajeva. Bez ovakvih istraživanja ne može se steći cjelovita spoznaja o životu hrvatskog društva jer je svećenstvo svojim radom duboko utkano u njemu, ne samo u starijim razdobljima, nego i u modernom vremenu. Zato je ovo djelo korisna nadopuna za poznavanje povijesti Koprivnice.

STJEPAN MATKOVIĆ

Milko MIKOLA, *Sodni procesi na Celjskem 1944-1951.*,
Publikacija zgodovinskog arhiva v Celju, Celje 1995., 226 str.

Svaki pokušaj osvjetljavanja vremena i događaja pri kraju Drugog svjetskog rata i uspostave nove Jugoslavije nakon njegova završetka dugo je bila tabu tema, osobito u onim dijelovima kompromitirajućim za vlast koja zbog svoje revolucionarne orijentacije nije prezala pred likvidacijama, uhićenjima i kažnjavanjima onih seljaka, radnika, trgovaca, obrtnika, svećenika, intelektualaca, industrijalaca i svih pojedinaca koji se nisu na ovaj ili onaj način uklapali u shemu novozamišljenog poretka.

Kako bismo shvatili funkcioniranje dijela poratnog sustava možemo se spustiti na mikrohistorijsku razinu što će nam omogućiti promatranje cjelovitije slike sistema. Sudbine sudionika politički režiranih sudskih procesa. Mikola nam u svom djelu podastire na osnovi kaznenih spisa ondašnjih sudova. Knjiga je nastala kao plod trogodišnjeg istraživanja, ponajprije stotina kaznenih spisa vojnih i civilnih sudova koji su djelovali u Celju u razdoblju od 1944. do 1951. godine. Istraživanje, dakako, nije rađeno samo u sklopu spomenutog arhivskog fonda, već je upotunjeno mnogim drugim materijalima od kojih bismo naveli gradivo vezano uz pojedine partijske organe i organe unutrašnjih poslova. Upravo su oni u većini slučajeva imali odlučnu ulogu u tim procesima.

Mikola je knjigu podijelio na pet poglavlja. U prvom, «Djelovanje partizanskih vojnih sudova na celjskom području od 1944. do 1945.» (4.-41.), kreće sa začecima partizanskog sudstva u Celju 1944. godine. Partizanski zakon iz srpnja 1941. godine i Odluka narodnooslobodilačkog odbora o zaštiti slovenskog naroda i njegova pokreta za oslobođenje i ujedinjenje (16. rujna 1941.) činili su osnovu daljnjeg razvoja sudstva na području cjelokupnog prostora Slovenije, pa tako i Celja.

Vojni sudovi bili su nadležni za sudsku kaznenu vlast za sve kažnjive radnje koje su izveli pripadnici partizanskih jedinica i civilne osobe.

U djelokrug vojnih sudova spadala su sljedeća kaznena djela: «1. Po odluci o zaštiti slovenskog naroda (svako sudjelovanje s okupatorom, aktivna borba na strani okupatora, potkazivanje, špijunaža, propaganda i agitacija u korist okupatora itd.); 2. po Odluci o jedinstvu slovenske narodne vojske (organiziranje bijele garde, plave garde, domobrana i drugih vojnih formacija izvan OF i nasuprot NOV i POS); 3. protiv naroda ili pojedinaca, koji su premašivali obične prestupe; 4. vojna kaznena djela, koja su prekoračila obične disciplinske prestupe (samovoljno napuštanje vojske, dezertiranje, širenje lažne propagande, nepravilno vršenje straže, neispunjavanje vojnih zapovijedi, krađe, ubojstava itd.)» (9.) Prvi spisi s kojima su u Sloveniji bili uspostavljeni

stalni partizanski vojni sudovi datiraju iz srpnja i kolovoza 1943. godine. Glavni je štab NOV i POS 5. srpnja 1943. donio Odluku o uspostavi brigadnih i odredskih sudišta. Kazne koje su izricane osuđenima bile su sljedeće: a) ukor, b) zapljena imovine, c) izgon iz prebivališta, d) prisilni rad, e) teški prisilni rad i f) smrtna kazna.

Reorganizacija partizanskog vojnog sudstva na području IV. operativne zone (Štajerska) dogodila se u jesen 1944. kada je u Sloveniji stupila na snagu Uredba o vojnim sudovima (UVS). Uredba je uvela nova vojna sudišta: Više vojno sudište pri Glavnom štabu, vojna sudišta pri štabu korpusa, vojno sudište pri oblasti korpusa i vojna sudišta pri diviziji štaba. UVS je dopuštala da svaki vojni sud formira sudske senate. Tako su u rujnu 1944. na području IV. operativne zone osnovana dva vojna suda: Vojni sud IV. operativne zone NOV i POS i Vojni sud vojne oblasti IV. operativne zone NOV i POS. Ti su sudovi do 31. listopada osnovali sudske senate pri: štabu vojne oblasti, štabovima i komandama. Senati potonjih dvaju sudova izricali su kazne prisilnog rada, teškog prisilnog rada, a nerijetko i smrtnu kaznu. Iako u čl. 29. UVS stoji kako se smrtna kazna ne smije izvršiti bez potvrde Višeg vojnog suda, dopuštano je da se u iznimnim slučajevima može provesti bez prethodne privole Višeg vojnog suda. U takvim je okolnostima sud koji je donio smrtnu presudu morao poslati naknadni zapisnik Višem vojnom sudu s obrazloženjem tog postupka. No kako su često pravila ponašanja određena zakonskim okvirima jedno, a praksa drugo, detektirao je Mikola primjer sudskog senata pri komandi Gornjesavinjskog vojnog područja, koji je samo u jednom slučaju od dvanaest poslao obrazloženje o izvršenju smrtnu kaznu.

Vojni sudovi na području IV. operativne zone arbitrirali su ne samo civilima već i partizanima, što dokazuju primjeri gdje su borci NOP-a osuđeni na smrt.

Uspostavljanjem partizanskog sudstva došlo je do brojnih ubojstva bez prethodnog sudskog procesa. Za čitav niz takvih ubojstava u dokumentima se upotrebljava termin likvidacija. «Za šire celjsko područje je na osnovi pisanih izvora moguće dokazati preko 100 takvih izvansudskih ubojstava, izvedenih je bilo neprimjerno više.» (24.) Zbog iznimno malo pisanih izvora najviše podataka o tim likvidacijama autor je pronašao u dokumentima o zapljeni imovine, u gradivu koje je nastalo djelovanjem VOS-a i OZNE, kao i svjedočanstvima ljudi toga vremena.

«Likvidacije nisu izvršavali borci partizanskih jedinica, nego prije svega pripadnici Varnostnoobvešćevalne (Sigurnosno obavještajne) službe (VOS), pripadnici Vojske državne varnosti (VDV), pripadnici Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA), pripadnici Narodne zaštite i terenci.» (24.) Mikola navodi kako niz likvidacija na celjskom području preslikavaju situaciju u drugim dijelovima Slovenije. Navedeni primjeri izvansudskih ubojstava na najbolji mogući način oslikavaju ratne strahote kroz koje su prolazili stanovnici Slovenije, a isto su tako indikativni za buduća istraživanja o područjima pod partizanskom upravom, ne samo na ovom geografski uskom prostoru Mikolina interesa, već na svojevrsan način čine obrazac za veću istraživačku cjelinu.

U drugom poglavlju «Procesi pred vojnim sudovima od srpnja do listopada 1945. u Celju» (46.-87.), doznajemo kako su već u svibnju 1945. svi vojni sudovi u Sloveniji ukinuti i uspostavljeni novi. Na celjskom području osnovan je Vojni sud mjesta Celje i Vojni sud Mariborskog vojnog područja, senat u Celju. Područje kojega su pokrivala ta dva suda bilo je tadašnje celjsko okružje. U sklopu novouređenog suda, najzanimljivija je bila uloga Javnog tužitelja. On je sastavljao optužnice na osnovi materijala djelatnika OZNE, koji su nakon svršetka rata u svibnju 1945. na osnovi prijave počeli izrađivati popis onih osoba koje su bile osumnjčene da su tijekom rata izvršile

kažnjiva djela. Po Uredbi o vojnim sudovima osumnjičeni su bili uhićeni. «Iz nekih dokumenata o djelovanju oba vojna suda, pohranjena u Povijesnom arhivu u Celju, razvidno je, da je u periodu od sedmog do devetog mjeseca bilo 322 primjera kaznenih djela, od toga je 12 primjera običnog kriminala, a u svim ostalim primjerima, sudilo se za političke delikte.» (46.).

Iz pohranjenih osuda koje su ovi sudovi autor je zaključio kako su najviše bili osuđivani pripadnici slovenskog domobranstva, članovi Kulturbunda, članovi nacističke stranke (NSDAP) i dužnosnici Štajerske domovinske zveze. Kako najviše podataka ima o suđenjima pripadnika Slovenskog domobranstva i njemačkim industrijskim poduzetnicima Mikola, ih je posebno obradio.

U poglavlju «Procesi pred senatom Suda slovenske narodne časti» (90.-99.), navodi se da je za cijelo područje Slovenije osnovan Sud slovenske narodne časti na temelju Zakona o kažnjavanju zločina i prijestupa protiv slovenske narodne časti od 5. 6. 1945. Pod ingerenciju ovog zakona ulazila su sva kažnjiva djela koja se nisu mogla tretirati kao veleizdaja. Tako se navodi da su to bila sljedeća kažnjiva djela: «a) političko, propagandno, kulturno, umjetničko, gospodarsko, pravno ili upravno sudjelovanje s okupatorom ili domaćim izdajnicima..., b) prijateljski odnosi s pripadnicima okupatorske vojske na vlasti, c) rad na odgovornim mjestima 1941. godine, koje je pospjelo sramotni poraz i kapitulaciju Jugoslavije». (90.) Za navedena kažnjiva djela Sud narodne časti osuđenima je izricao sljedeće kazne: a) gubitak narodne časti, b) lakši ili teški prisilni rad, c) djelomičnu ili potpunu zapljenu imovine u koristi države.

Četvrto poglavlje «Procesi pred okružnim i kotarskim sudovima u Celju od 1945. do 1951» (100.-115.), polazi od konstatacije kako u prvim mjesecima nakon završetka rata u Sloveniji nisu postojali redovni civilni sudovi, već su umjesto njih djelovali vojni sudovi i Sud slovenske narodne časti, koji su se bavili samo kaznenim sudstvom.

Najznačajniji zakoni na osnovi kojih su sudovi do 1951. godine izricali kazne bili su Zakon o kažnjivom djelovanju protiv naroda i države iz 25. 8. 1945., Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i gospodarske sabotaže od 23. 4. 1945., Zakon o zaštiti i upravljanju narodnom imovinom od 24. 5. 1945., Zakon o zabrani izazivanja narodne, nacionalne i vjerske mržnje i razdora od 24. 5. 1945. Po uspostavi nove vlasti u Sloveniji, sistem kaznenog sudstva bio je u potpunosti podređen Partiji, odnosno on je predstavljao njezinu produženu ruku. Do tog je zaključka autor došao primjenom navedenih zakona na osumnjičenike. Postupak koji su pri tom imali u većini slučajeva nije udovoljavao minimalnim uvjetima sudskih procesa. Za dokazivanje krivice sudstvo je imalo pomoć organa za unutarnje poslove. Od osumnjičenika se na svaki način htjelo postići priznanje, tako da im nisu bile strane inkvizicijske metode. Iz zapisnika je razvidno kako su ispitivanja gotovo u pravilu provedena noću, a trajala su do jutarnjih sati. Ispitivači su nad ispitivanim provodili psihičko i fizičko nasilje, do onog trenutka do kojeg ispitivani ne bi priznali ono za što su optuženi. Kako za takve tvrdnje nema pisanih dokaza Mikola se poslužio metodom oralne historije, te je u razgovoru s onima koji su bili žrtve tih postupaka dobio opise samih događaja. Brojni politički montirani procesi pred okružnim i kotarskim sudovima dokaz su kako se Partija njima koristila u razračunavanju sa svojim ideološkim protivnicima. Politika sudova temeljila se na segregaciji državljana i dijelila ih na privilegirane i nepriviligirane. Vidljivo je to iz kazni izrečenih svima onima koji su mogli biti potencijalni protivnici novouspostavljenog sistema. Tako su industrijalcima, trgovcima, obrtnicima, seljacima i mnogim drugima izrečene najstrože kazne za najmanje kažnjiva djela, a pripadnicima vladajuće strukture za najteža djela, primjerice ubojstva, najmanje kazne.

Kakvo je bilo djelovanje Okružnog i Pokrajinskog suda u Celju na području kaznenog sudstva u razdoblju od 1945. do 1951. godine autor pokazuje na osnovi mnogobrojnih primjera sudskih procesa, prije svega onih za koje je lako utvrditi kako su bili političke prirode i prije svega montirani, a iznosi ih u poglavlju «Pregled nekih značajnih procesa pred Okružnim i Kotarskim sudovima u Celju od 1945 do 1951. godine» (116.-222.). Dakako da je zbog velikog broja postupaka istraživanje trebalo omediti onim najznačajnijim.

Usredotočenje na sudske procese od 1945. do 1951. Mikola obrazlaže dvama razlozima. Prvo zbog toga što je velika većina tih sudskih procesa upravo iz tog razdoblja, najviše ih ima 1945., a najmanje 1951. godine. Drugi je razlog što se kazneni spisi s celjskog okružja i kotarskih sudova nalaze u Povijesnom arhivu u Celju, i na taj su način istraživaču lakše dostupni. Iako su u sastav celjskog okružnog suda ulazili i kotarski sudovi Gornji grad, Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj i Trbovlje, oni nisu uvršteni u ovo istraživanje zbog toga što je jedino gradivo celjskog suda u cijelosti sačuvano.

Zbog bolje preglednosti u knjizi su sudski procesi vođeni pred okružnim i kotarskim sudovima u Celju poredani po skupinama: 1.) procesi protiv industrijalaca i obrtnika, 2.) procesi protiv trgovaca, 3.) procesi protiv seljaka, 4.) procesi protiv funkcionara, 5.) procesi protiv duhovnika i redovnika i 6) procesi protiv pripadnika ilegalnih skupina i organizacija.

Uspostavom sistema revolucionarnog sudstva u Sloveniji je, kako je to opisao predsjednik celjskog okružnog suda, sud predstavljao «borbeni organ, koji se mora boriti protiv klasnih neprijatelja» (1.). Ako ovo objašnjenje uzmemo kao lajt motiv djela, tada je Mikola u potpunosti dokazao totalitaristički sistem vladavine u poratnim godinama i svu njegovu bestijalnost nasuprot onom dijelu stanovništva celjskog područja koje se na bilo koji način moglo tretirati kao opasno za uspostavu novog poretka. Knjiga Milka Mikole važan je prinos u razumijevanju poratnog vremena na prostoru jednog dijela Slovenije, koja unatoč svojoj geografskoj omeđenosti reflektira njezin čitav prostor. Nadamo se kako će ovo djelo dati poticaja svim istraživačima iz drugih država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije, koja može poslužiti kao obrazac, te će nam se na taj način pružiti uvid u još do sada nedovoljno istražen segment toga dijela prošlosti. Interes slovenske historiografije za proučavanje sličnih problema u usporedbi s hrvatskom historiografijom daleko je veći nego što možemo zaključiti na osnovi niza objavljenih radova. Ovdje bismo želji istaknuti neke od značajnijih slovenskih historičarki i historičara koji se bave istraživanjem postratnih problema kao što su zapljena imovine, nacionalizacija, preuzimanje vlasti i sudski procesi, to su: Jera Vodušek Starič, Maruška Zagradnik, Brane Oblak i Jože Prinčič.

TOMISLAV ANIČ

Milko MIKOLA, Delo kot kaznen, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Celje 2002., 100 str.

Milko Mikola u najnovije objavljenom radu obrađuje još jednu vrlo značajnu i provokativnu temu, obogaćenu s pregršt arhivskih dokumenata, što gotovo kao i svako prethodno djelo čini osnovu njegova znanstvenog opusa.

Za nastanak ove knjige bilo je značajno preuzimanje gradiva republičkih upravnih organa i zavoda za provođenje kaznenih sankcija, značajnih za proučavanje